تحلیل جامع مشکلات عمده‌ی مراتع ایران از دیدگاه حافظان منابع طبیعی (مطالعه‌ی موردی: مراتع استان‌های گلستان و خراسان شمالی)

سیده زهره میردیلمی *[۱]، عادل سپهری[۲] و حسین بارانی[۳]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۷/۰۷ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۵/۱۲/۱۸

چکیده

بیش از یک قرن است که از حضور جدی دولت در اداره منابع طبیعی به‌ویژه مراتع می‌گذرد که همواره تأکید بر حفظ و احیای این عرصه‌ها داشته است. حال پس از این دوران کارشناسان و دانشگاهیان سخن از مدیریت مراتع ایران به میان می آورند. مروری بر مطالعات انجام شده حاکی از آن است که عوامل متعدد و چندجانبه‌ایی در پیدایش مشکلات مراتع نقش دارند. در این تحقیق هدف اولویت‌بندی مشکلات عمده مراتع کشور با رویکرد جامع نگری و سیستمی است. جامعه‌ی پاسخگو، قرقبانان و محیط‌بانان منابع طبیعی و ابزار مورد استفاده برای جمع آوری اطلاعات، مصاحبه و پرسشنامه است. تعداد ۲۷ حافظ مجرب منابع طبیعی به‌عنوان جامعه‌ی آماری با روش نمونه‌برداری هدفمند با توجه به معیارهایی انتخاب شدند. تحلیل مشکلات عمده مراتع از لحاظ ساختاری و عملکردی با رویکرد تحلیل محتوا انجام شده است. سپس با طراحی پرسشنامه، امتیازدهی متغیرها از مقیاس طیفی لیکرت استفاده شد. بعد از بررسی اعتبار (روایی) و پایایی (قابلیت اعتماد)، پرسشنامه با استفاده از آنالیز تطبیقی قوس‌گیری شده (DCA) در نرم افزار PC-ORD$_5$ و شاخص همبستگی، مهم‌ترین مشکلات معرفی شدند. نتایج نشان داد مهم‌ترین مشکلات مراتع از نظر حافظان منابع طبیعی به ترتیب اولویت، مسائل فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و حقوقی هستند.

واژه‌های کلیدی: حافظان منابع طبیعی، مصاحبه، تحلیل تطبیقی قوس‌گیری شده، همبستگی.

۱- دانش‌آموخته دکتری علوم مرتع، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

*: نویسنده مسئول: Zohremirdeilami@gmail.com

۲- استاد دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

۳- دانشیار دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]

مقدمه

سال‌ها است که از سوی صاحب‌نظران و مدیران بخش مرتع در سطوح مختلف از تصمیم‌گیری تا اجرا، آموزش و تحقیقات صحبت از مشکلات مراتع ایران است (۲۰، ۲۶، ۶۳ و ۶۸). مراتع ایران در اثر عوامل انسانی متحمل تغییرات زیادی شده‌اند. عمده این تغییرات در زمان اصلاحات ارضی و ملی شدن منابع طبیعی اتفاق افتاده است (۱۴ و ۵۳). محققان، کارشناسان و مدیران؛ کاهش سطح مراتع (۳۳، ۴۱ و ۶۷)، کاهش توان تولیدی (۲، ۹ و ۴۱)، فرسایش خاک، کاهش سلامت مرتع (۱۵)، شکست طرح‌ها و پروژه‌های اصلاحی، احیایی و حفاظتی (۶، ۱۰، ۲۲ و ۴۹)، ناموفق بودن مدیریت (۴۶ و ۶۱)، کاهش رفاه اجتماعی و همکاری گروهی (۱۷) و غیره را از علائم و صور مشکلات مراتع معرفی کردند. مدتهاست محققان و سیاست‌گذاران با هدف کاهش مشکلات مراتع، قوانین و مقررات، مجازات، برنامه‌ها، طرح‌ها و اقدامات متعددی را تهیه و اجرا کرده‌اند. از جمله این برنامه‌ها میتوان به کپه‌کاری، بوته‌کاری، خروج دام، اسکان عشایر، تهیه‌ی طرح‌های مرتعداری و غیره اشاره نمود. هم‌اکنون بر همگان واضح است که توان مراتع کمتر از گذشته شده و سطح آن کاهش یافته است (۵۰).

محققان در مطالعات خود به این نتیجه رسیدند که عوامل متعددی در موفق نبودن مدیریت اثر دارد که عبارتند از مسئولیت‌پذیری کم در نظام سنتی و انسجام پائین بهره‌برداران (۱۶)، عدم‌توجه به توصیه‌های کارشناسان از سوی سایر نهادهای اجرایی (۷۱)، عدم جامع‌نگری و دید از بالا به پائین در برنامه‌ریزی و مدیریت (۲۲، ۳۶ و ۵۴)، فقدان دانش جامع در مورد آموزش و نیازهای عشایر، عدم ارزش گذاری دقیق منابع طبیعی (۴۷)، تشکیلات غیر تخصصی و تصمیم‌گیران اصلی غیر متخصص، تحولات سیاسی و سلیقه‌ای، تسلط استانداران، کاهش کنترل و نظارت، توان کم مدافعان و تصویب قوانین مخرب (۲۰)، مشکلات مدیریتی و ساختاری مانند شخم غیرقانونی و نقصان امنیت شغلی بهره‌برداران (۲۸ و ۴۱)، فقدان آگاهی مجریان طرح (۱۳ و ۶۲)، کمبود اعتبارات، نیروی انسانی، افزایش جمعیت (۵۲ و ۵۵)، عدم اشراف اطلاعاتی استادان، تصمیم‌گیران و تصمیم‌سازان به سرمایه اجتماعی و عدم به رسمیت شناختن بهره‌برداران عشایری و روستایی توسط نهادهای مسئول برای تامین بیمه (۳، ۳۷ و ۶۵).

محققان طی پژوهش‌های مختلفی علت ناموفق بودن پروژه‌ها و برنامه‌های اجرا شده را مواردی از قبیل بازدهی طولانی مدت و گاهاً عدم بازدهی طرح‌ها و برنامه‌ها (۶)، کارایی پائین طرح‌ها از نظر فنی (۱۸ و ۵۹)، اجرای ضعیف طرح به علت عدم انطباق با شرایط بوم‌شناختی، اجتماعی و اقتصادی (۱۵)، عدم مجازات و تعلل در پیگیری متخلفین (۳۳) عدم مشارکت فعال بهره‌برداران در طرح‌ها (۶، ۷، ۱۰، ۴۵، ۴۶ و ۵۶)، اقتصادی نبودن واحدهای بهره‌برداری (۱۱ و ۱۲)، عدم همکاری بین دستگاه‌های زیربط و بهره‌برداران، عدم شناخت لازم از جوامع و عدم توجه به آموخته‌ها و تجارب آنها (۵) و حمایت ضعیف بیمه‌ی مراتع (۲۸) عنوان کردند.

عدم مشارکت بهره‌برداران در طرح‌ها و برنامه‌ها به علت کمبود سرمایه اجتماعی، خدمات حمایتی و ترویجی مانند تسهیلات اعتباری (۳۴، ۳۵ و ۵۸)، عدم مشارکت فعال بهره‌برداران در فرآیند برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و نظارت (۶)، عدم اطلاع از پروژه‌ها، کمبود سرمایه، عدم آگاهی از منافع اجرای طرح (۱۳)، کهولت سن و توانایی جسمی کم بهره‌بردار (۳۸ و ۶۱)، دخالت در اهداف و سیاست‌های سازمان‌های غیر دولتی و بهره‌برداری سیاسی از این نوع سازمان‌ها (۵۱)، عدم دعوت از بهره‌برداران برای مشارکت (۴۸)، عدم همکاری بین دستگاه‌های ذیربط و بهره‌برداران، عدم شناخت لازم از جوامع و عدم توجه به آموخته‌ها و تجارب آنها (۵) عنوان شده است.

جمعیت زیاد بهره‌بردار، سواد کم، ناموفق بودن مرتعداران در انجام وظایف (۴، ۳۱ و ۷۰)، فقدان حس مالکیت و بوته‌کنی (۴۳)، تبدیل کاربری (۸، ۹، ۲۹، ۴۲ و ۶۷)، عدم کنترل تخلفات و پیگیری (۷۱)، کمبود آموزش، ترویج و یادگیری (۲۴ و ۳۰)، چرای سنگین (۸، ۳۲، ۶۶، ۶۹)، زمان نامناسب چرای دام (۲۵، ۳۹، ۴۰، ۶۰ و ۷۰)، خشکسالی (۱۵) و تخریب در روابط بین اجزاء کلان مدیریت و بهره‌برداران مرتع (۴۹) از جمله مسائل اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران عنوان شد که در ایجاد مشکلات در مراتع نقش زیادی دارند.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]

نظام بهره‌برداری از مراتع با چالش‌هایی از جمله مدیریت غیر منطقی مراتع عشایری (۲۱)، عدم سازگاری با فرهنگ و وضعیت بوم شناختی مناطق مختلف ایران (۱۶)، بهره‌برداری مشاعی (۱۶ و ۱۹) و متعاقباً فقدان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به‌علت مشاعی بودن و نداشتن صاحب مشخص در مرتع (۱) مواجه است.

برخی محققین نداشتن شاخص‌های ارزیابی تخریب مراتع را از جمله مشکلات مراتع عنوان کردند (۲۳ و ۵۷).

با توجه به این که بیش از یک قرن است که از حضور جدی دولت در اداره‌ی منابع طبیعی به‌ویژه مراتع می‌گذرد و همواره تأکید بر حفظ و احیای این عرصه‌ها شده است. لیکن پس از این دوران محققین سخن از مدیریت مراتع ایران به میان می‌آورند. جای آن دارد که در این زمینه سوالات اساسی را مطرح کرده و به آن اندیشید: آیا مشکل مراتع ایران بحث مالکیت و مشاع بودن مراتع است؟ آیا کوتاهی و عملکرد نادرست مدیران علت نابسامانی مراتع است؟ آیا مسائل اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران مشکل اصلی نابسامانی مراتع است؟ و یا مشکل اصلی چیز دیگری است. در این تحقیق مشکلات مراتع از دیدگاه حافظان منابع ملی بررسی و تحلیل می‌شود. حافظان منابع طبیعی به علت ارتباط مستقیم با طرح‌ها و پروژه‌های اجرایی، ارتباط با مجریان طرح‌ها، به عنوان واسطه بین مجری کارفرما و قرقبان کارگر، مواجه با انواع تجاوزات و تخریب‌های عمدی و غیر عمدی و دلایل بروز آن و مشاهده انواع اثرات تغییر مدیریت و دیدگاه‌های مدیریتی بر وضعیت مراتع، اهمیت دارند. نظرات محافظان منابع طبیعی در ارتباط با مشکلات مراتع درخور توجه است. در این تحقیق مشکلات مراتع به صورت سیستمی و با نگاهی جامع از نظر اهمیت اولویت‌بندی شده است.

مواد و روش‌ها

معرفی منطقه مورد مطالعه

این تحقیق در سطح منطقه‌ای در استان‌های گلستان و خراسان شمالی انجام شد. این دو استان از تنوع قومیتی از جمله اقوام مختلف کرد شمال خراسان، فارس و ترکمن، روش‌های مختلف بهره‌برداری از جمله مشاعی و افرازی، بهره‌برداری روستایی، عشایری (کوچرو و نیمه کوچرو) و فصل بهره‌برداری (مراتع ییلاقی، قشلاقی و میان‌بند) برخوردارند. منطقه‌ی مورد مطالعه از لحاظ شرایط رویشگاهی، پستی و بلندی و اقلیمی تنوع زیادی دارد (۴۴). استان‌های گلستان و خراسان شمالی می‌تواند بعنوان نمونه از لحاظ بررسی مشکلات مراتع، مناسب باشد.

انتخاب افراد پاسخگو

قرق‌بانان و محیط‌بانان از جمله حافظان منابع ملی هستند که به کارگیری آنها برای حفاظت از مراتع از دیرباز مرسوم بوده است (۶۴). این تحقیق با رویکرد کیفی انجام و برای اجرای آن از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. در نمونه‌گیری‌های هدفمند، اصولا هدف انتخاب حافظان منابع طبیعی است که با توجه به موضوع تحقیق اطلاعات زیادی داشته باشند. جامعه‌ی آماری این تحقیق را با توجه به سابقه کار، تجربه صحرایی و تخصص تعداد ۲۷ حافظ مجرب تشکیل دادند.

جمع‌آوری داده

ابزار اصلی برای جمع‌آوری داده پرسشنامه و مصاحبه بود. برای انجام این مطالعه ابتدا مشکلات مراتع از لحاظ ساختاری و عملکردی با رویکرد تحلیل محتوا شناسایی شد. به این معنا که بعد از مطالعه کلی مصاحبه‌ها، بحث‌های انجام شده در طبقات مختلف دسته‌بندی شدند. سپس با طراحی پرسش‌هایی از افراد درخواست شد، مشکلات مراتع را در مقیاس طیفی لیکرت از یک تا نه امتیاز دهند.

مرحله‌ی نهایی- تجزیه و تحلیل و استخراج ساختار نهایی

ابتدا پرسشنامه به‌طور مقدماتی بین افراد نمونه توزیع شد. اعتبار[1](روایی) پرسش‌ها از روش معتبرسازی محتوا و با مراجعه مکرر به کارشناسان، متخصصان و استادان مورد تأیید قرار گرفت (بخش پنل). پایایی[2] (قابلیت اعتماد) پرسشنامه بر اساس ضریب آلفای کرونباخ تعیین شد (α=۰/۹۹). برای شناسایی مهمترین مشکل مراتع، ابتدا فراوانی نسبی هر یک از مشکلات محاسبه شد. با استفاده

[1]-Validity
[2]-Reliability
[3]-Detrended Correspondence Analysis

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]
[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]

از آنالیز تطبیقی قوس‌گیری شده (DCA)[۳] در نرم افزار PC-ORD[۵] و شاخص همبستگی، درجه ارتباط هر مشکل با کد اهمیت تعیین شد. آنالیز تطبیقی قوس‌گیری شده مبتنی بر داده‌های طبقه‌بندی شده و یا رتبه‌ای است و مجموعه‌ی داده‌ها را در دیاگرام دو بعدی نمایش می‌دهد.

نتایج

نتایج حاصل از روش تحلیل محتوا، حاکی از وجود ۵۲ مشکل قابل تفکیک است. این مشکلات به تعداد ۱۴ موضوع طبقه‌بندی شدند. موضوعات شناسایی شده عبارتند از عرصه مرتعی، نظام آموزشی و تربیت مهندسین منابع طبیعی، نظام تحقیقاتی، طرح‌های مدیریتی و اجرایی، نظارت و ارزیابی، ترویج، قوانین و مقررات، بودجه و اعتبارات، هماهنگی و همکاری کارشناسان و مدیران نهادهای مرتبط، مسائل برون سازمانی، نیروی انسانی، حقوق و مالکیت بهره‌برداران، فقر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بهره‌برداران هستند (جدول ۱).

جدول ۱- مشکلات شناسایی شده در هر طبقه

کد	طبقه	مشکلات به ترتیب اولویت
۱	عرصه‌ی مرتعی	۱. خشکسالی و کمبود آب، ۲. تغییرات اقلیمی و گرم شدن کره‌ی زمین، ۳. پستی و بلندی و شیب زیاد مراتع، ۴. خاک‌های در معرض فرسایش بادی و آبی، ۵. کمبود مرتع ییلاقی و قشلاقی
۲	آموزش	۱. بازنشست شدن کارشناسان مجرب و عدم جایگزین کارشناسان، ۲. ورود افرادی خارج از مجموعه و موقت با مسئولیت پذیری و تعهد کم
۳	تحقیقات	۱. عدم ارائه‌ی راهکار برای مقابله با تهدیدات مانند هجوم آفات، ۲. ناهماهنگی و نبودن ارتباط نزدیک در بخش‌های تحقیقاتی و اجرایی
۴	مدیریت	۱. تصمیم‌گیری و مدیریت سلیقه‌ای، ۲. اجرای ناقص طرح‌ها و برنامه‌های ادارات، ۳. عدم تعهد ناظر بعلت عدم وجود منفعت، ۴. عدم نظارت بر اجرای طرح‌ها، ۵. عدم وجود تخصص در مدیریت، ۶. بازنشست شدن کارشناسان مجرب و عدم جایگزین کارشناسان
۵	ارزیابی و نظارت	۱. عدم نظارت بر کار دستگاه‌های اجرایی، ۲. عدم نظارت بر کار پیمانکاران، ۳. فرسایشی شدن پست مهندس ناظر طرح، ۴. نظارت توسط افراد غیرمتخصص و غیر مسئول و اجرای نادرست نظارت، ۵. عدم وجود ارزیابی در طرح‌ها و برنامه ها به منظور اصلاح آنها
۶	ترویج و مشارکت	۱. عدم ارائه‌ی برنامه‌ی فرهنگی آموزشی به بهره‌برداران، ۲. عدم استفاده از ابزار برای ترویج و فرهنگ سازی مانند رادیو و تلویزیون، ۳. عدم شناخت نیاز بهره‌برداران
۷	قانون و مقررات	۱. کهنه بودن قوانین و جرایم، ۲. قوانین ناکارآمد که متخلف را از انجام تخلف باز نمی‌دارد، ۳. بازدارنده نبودن مجازات، ۴. عدم حضور کارشناسان خبره حقوقی در نمایندگی‌های حقوقی ادارات، ۵. عدم آشنایی کامل قضات با قوانین منابع طبیعی
۸	بودجه و اعتبارات	۱. کمبود بودجه و اعتبارات برای انجام خدمات حمایتی و ترویجی، ۲. کمبود بودجه و اعتبارات برای بکارگیری نیروی حفاظتی، ۳. تخصیص نابهنگام بودجه و اعتبارات
۹	درون سازمانی	۱. تخریب منابع طبیعی بدون مشورت با کارشناسان محیط زیست و منابع طبیعی، ۲. برداشت غیر اصولی از منابع طبیعی بدون توجه به ارزش منابع طبیعی، ۳. عدم درک یکسان از منابع طبیعی توسط نهادهای مختلف اجرایی مسئول
۱۰	برون سازمانی	۱. نفوذ افراد صاحب نفوذ و تغییر کاربری و ...، ۲. ویلا سازی بعضاً توسط مدیران و مسئولین بلند پایه، ۳. ورود افراد سودجو به عرصه‌ی منابع طبیعی، ۴. عدم حضور کارشناسان متخصص در کمیسیون‌های تخصصی مجلس برای تصمیم‌گیری، ۵. جابجایی مدیران منابع طبیعی در سطح مدیریتی باتجربه، کاردان و با سابقه
۱۱	نیروی انسانی	۱. کاهش مجوز استخدامی جهت جذب نیروی فعال و توانمند، ۲. فقر نیروی انسانی متخصص، ۳. خلاء حضور نیروهای مجرب در امور اجرایی، برنامه‌ریزی، تصمیم گیری و نظارت، ۴. کمبود انگیزه و رغبت (افت روحی) کارشناسان به علت عدم پرداخت به موقع حقوق و میزان کم آن، ۵. آموزش افراد بدون توجه به وجود علاقه آنها به منابع طبیعی
۱۲	مالکیتی-حقوقی	۱. فقدان حس مالکیت، ۲. عدم تامین حقوق عرفی بهره برداران، ۳. عدم توجه به حقوق بهره برداران هنگام تهیه و اجرای طرح
۱۳	اجتماعی-اقتصادی	۱. عدم وجود سرمایه اجتماعی (اعتماد) بین بهره‌برداران و بین بهره‌برداران با کارشناسان اجرایی، ۲. جمعیت زیاد بهره‌برداران، ۳. تعلیف غیر قانونی دام در مراتع بعلت فقر اقتصادی
۱۴	فرهنگی	۱. تحصیلات و سواد کم و ناآگاهی نسبت به تخریب مراتع، ۲. عدم تناسب نظام‌های بهره‌برداری و شیوه‌های تولیدی با فرهنگ و شرایط بوم‌شناختی، ۳. سن و توانایی جسمی کم

با توجه به مشکلات ارائه شده از سوی حافظان منابع طبیعی، بیشترین مشکلات (به میزان ۱۱/۵ درصد) به بودجه و اعتبارات تعلق دارد. میزان ۹/۶ درصد از مشکلات شناسایی شده به مسائل اقتصادی-اجتماعی بهره‌برداران، نیروی انسانی و قوانین و مقررات تعلق دارد و ۳/۸ درصد از مشکلات متعلق به نظام آموزشی است (شکل ۱).

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]

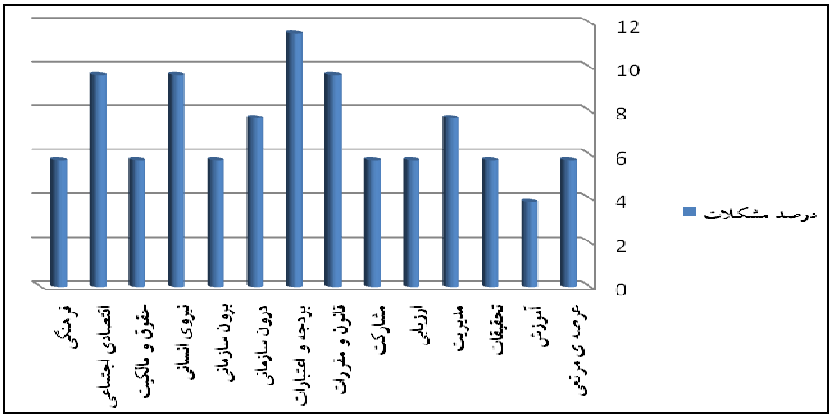

شکل ۱- فراوانی تعلق مشکلات به اجزاء نظام مرتعداری

درصد فراوانی نظرات جوامع پاسخگو (حافظان منابع طبیعی) در امتیازدهی به گزینه‌های نظام مرتعداری ایران در قالب طیف لیکرت (بر حسب درجه‌ی اهمیت) در جدول (۲) آورده شده است. ۸۵ درصد از پاسخ دهندگان عمده مشکلات مراتع را ریشه در مسائل فرهنگی می‌دانند و ۶۶ درصد از آنها، مهمترین مشکلات مراتع را ریشه در بودجه و اعتبارات عنوان کردند. بیش از ۵۰ درصد جوامع پاسخگو، ارزیابی و نظارت، نظام تحقیقاتی و عرصه‌ی مرتعی را به عنوان مشکلات مراتع دارای اهمیت کم تلقی می‌کنند.

جدول ۲- درصد فراوانی تعلق هر یک از گزینه‌های نظام مرتعداری ایران به کد اهمیت (طیف لیکرت)

کد اهمیت / گزینه	کد اهمیت ۱	کد اهمیت ۲	کد اهمیت ۳	کد اهمیت ۴	کد اهمیت ۵	کد اهمیت ۶	کد اهمیت ۷	کد اهمیت ۸	کد اهمیت ۹
عرصه‌ی مرتعی	۹۲/۵۹	۷/۴۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
آموزش	۰	۰	۱۸/۵۲	۵۹/۲۶	۲۲/۲۲	۰	۰	۰	۰
تحقیقات	۲۵/۹۳	۱۸/۵۲	۵۵/۵۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰
مدیریت	۳۳/۳۳	۲۵/۹۳	۴۰/۷۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰
ارزیابی و نظارت	۰	۳/۷۰	۷۴/۴۰	۰	۱۴/۸۱	۳/۷۰	۱۴/۸۱	۱۸/۵۲	۳/۷۰
ترویج و مشارکت	۰	۰	۰	۰	۴۰/۷۴	۱۸/۵۲	۴۰/۷۴	۰	۰
قانون و مقررات	۰	۷/۴۱	۰	۰	۷۷/۷۸	۱۴/۸۱	۰	۰	۰
بودجه و اعتبارات	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳۳/۳۳	۶۶/۶۷
درون سازمانی	۰	۰	۰	۹۶/۳۰	۳/۷۰	۰	۰	۰	۰
برون سازمانی	۰	۳/۷۰	۴۸/۱۵	۳۳/۳۳	۱۴/۸۱	۰	۰	۰	۰
نیروی انسانی	۷/۴۱	۳/۷۰	۳/۷۰	۰	۵۱/۸۵	۱۱/۱۱	۰	۳/۷۰	۱۸/۵۲
مالکیتی-حقوقی	۰	۰	۰	۰	۰	۷۴/۰۷	۲۲/۲۲	۳/۷۰	۰
اجتماعی-اقتصادی	۰	۰	۰	۰	۰	۳۷/۰۴	۷/۴۱	۴۰/۷۴	۱۴/۸۱
فرهنگی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۴/۸۱	۸۵/۱۹

در جدول ۳، میزان همبستگی متغیرها با محورهای رجبندی حاصل از آنالیز تحلیل تطبیقی قوس‌گیری شده آورده شد. با توجه به مقدار ویژه، مولفه‌های اول و دوم بیشترین سهم نسبی را در تبیین واریانس موجود در داده‌ها دارند. ضرایب همبستگی متغیرها با مولفه‌ها نشان از این دارند که مسائل اقتصادی و اجتماعی، مدیریت، بودجه و اعتبارات، نظام تحقیقاتی، مسائل فرهنگی، مسائل برون سازمانی و عرصه مرتعی به ترتیب همبستگی بالایی

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]
[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]

با مولفه‌ی اول دارند. مسائل برون سازمانی و نظام آموزشی به ترتیب با محور دوم همبستگی بالایی دارند. سایر متغیرها با محور سوم همبستگی بالایی دارند.

جدول ۳- مقادیر ویژه و ضرایب همبستگی بین مشکلات شناسایی شده(متغیرها) با مولفه‌های رج‌بندی

محور		محور اول	محور دوم	محور سوم
مقدار ویژه		۰/۸۴	۰/۶۵	۰/۳۱
طول گرادیان		۵/۱۴	۴/۵۶	۲/۲۴
سطح معنی داری		۰/۰۰۰	۰/۰۰۱	۰/۰۰۳
ضریب همبستگی	عرصه‌ی مرتعی	-/۵۰۸	-۰/۵۸۹	-۰/۰۱۱
	آموزش	-۰/۴۵۹	۰/۸۴۸	۰/۱۲۰
	تحقیقات	-۰/۵۸۲	-۰/۳۶۴	-۰/۱۳۸
	مدیریت	-۰/۶۹۸	-۰/۵۳۳	-۰/۱۱۰
	ارزیابی و نظارت	۰/۰۴۲	-۰/۰۲۹	-۰/۱۳۴
	ترویج و مشارکت	۰/۲۸۹	۰/۰۴۳	۰/۶۲۲
	قانون و مقررات	۰/۰۳۹	۰/۰۳۸	۰/۳۹۵
	بودجه و اعتبارات	۰/۶۶۲	-۰/۰۰۶	۰/۸۲۴
	درون سازمانی	-۰/۳۸۵	۰/۸۴۹	۰/۰۷۶
	برون سازمانی	-۰/۵۰۸	۰/۵۰۸	-۰/۰۱۵
	نیروی انسانی	۰/۱۸۱	-۰/۰۴۰	۰/۱۲۵
	مالکیتی-حقوقی	۰/۴۰۵	-۰/۰۱۱	۰/۶۳۸
	اجتماعی-اقتصادی	۰/۷۵۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۵۱
	فرهنگی	۰/۵۷۱	-۰/۰۰۳	-۰/۷۵۳

با توجه به موقعیت قرارگیری کد اهمیت و متغیرها، ساختار درونی داده‌ها به نمایش گذاشته شد (شکل ۱). با توجه به ساختار نمایش داده شده، می‌توان به تفسیر نتایج اقدام نمود. نتایج نشان می‌دهد مسائل فرهنگی و بودجه و اعتبارات بیشترین همبستگی را با کد اهمیت نه دارند و به عنوان مهمترین مشکل مرتع معرفی شدند. مشکلات مربوط به اجتماعی-اقتصادی و مالکیتی- حقوقی، نیروی انسانی، ترویج و مشارکت و قوانین و مقررات بیشترین همبستگی را به‌ترتیب با کد اهمیت هشت، هفت، شش و پنج دارند. مسائل سازمانی و آموزشی از اهمیت نسبتاً کمی برخوردار هستند. عرصه مرتعی (با کد اهمیت ۱) و تحقیق و مدیریت (با کد اهمیت ۲) به ترتیب به‌عنوان کم اهمیت‌ترین مشکلات مراتع معرفی شدند.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]

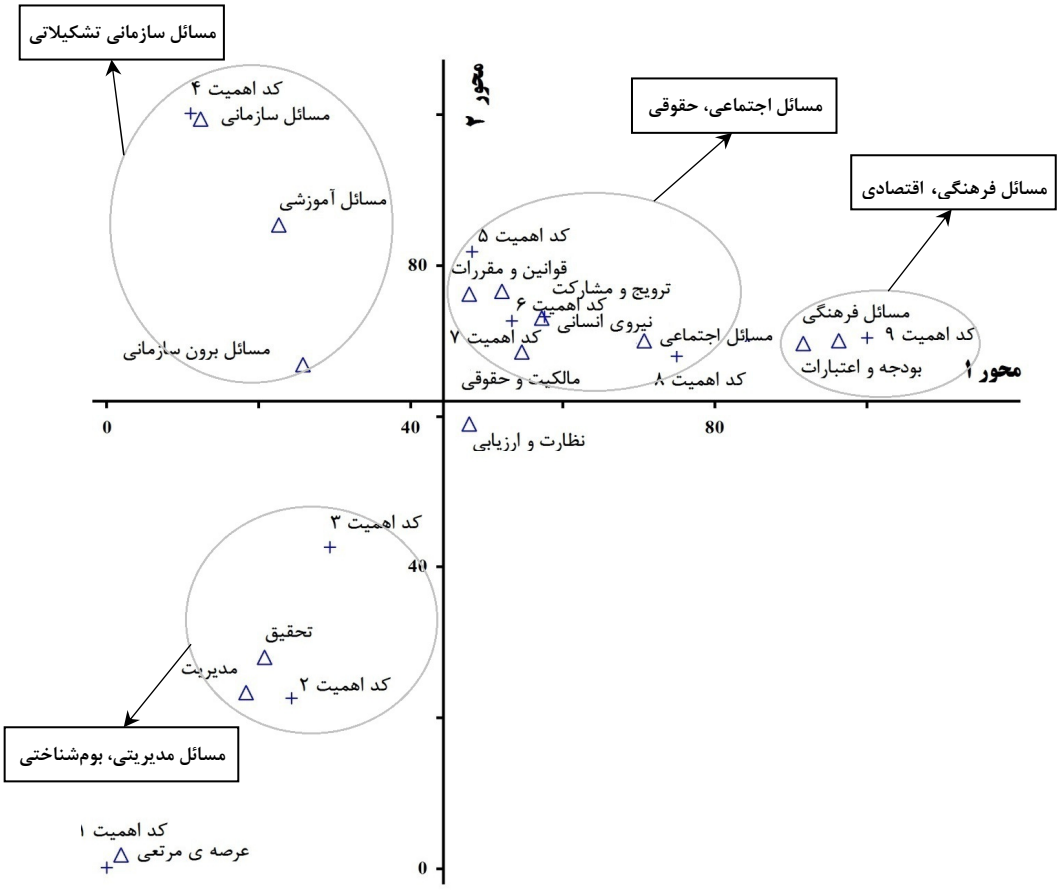

شکل ۲- نمودار ساختار درونی داده‌ها با توجه به معیار همبستگی با آنالیز تحلیل تطبیقی قوس‌گیری شده

با توجه به میزان همبستگی به‌دست آمده بین متغیرها و کد اهمیت به کمک آنالیز رجبندی، اهمیت مشکلات مراتع به‌صورت شماتیک ترسیم شده است. در مدل مفهومی حاصله (هرم مشکلات مراتع) از بالا به پائین هرم از اهمیت مشکلات کاسته می‌شود. مسائل فرهنگی و اقتصادی بیشترین سهم را در ایجاد مشکل دارند و عرصه مرتعی کمترین نقش را دارد. عرصه مرتعی تأثیر پذیرترین و مسائل فرهنگی و اقتصادی تأثیرگذارترین متغیر است (شکل ۳).

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]
[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]

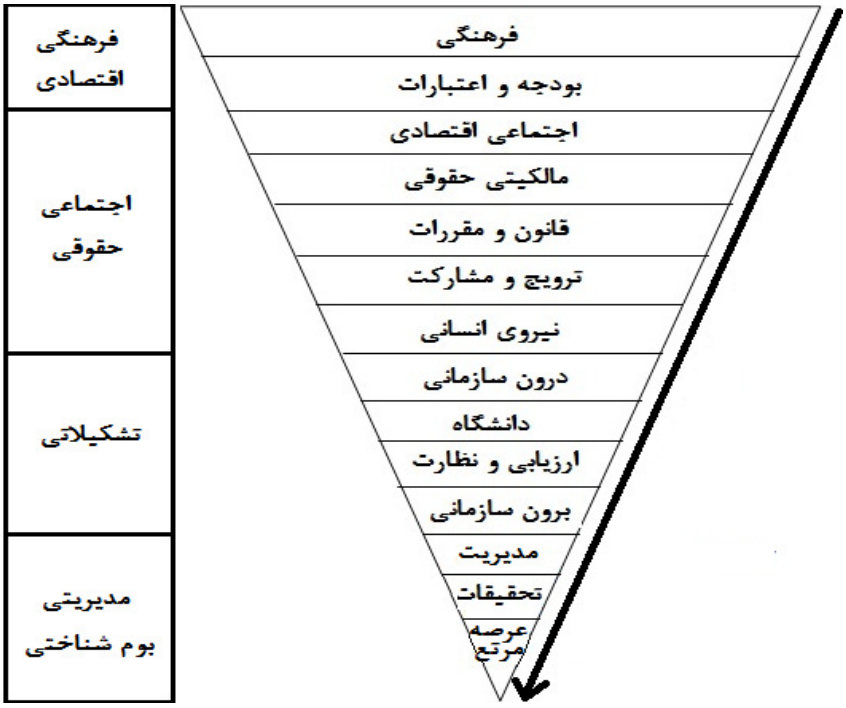

شکل ۳- مدل مفهومی متغیرهای مشکل‌زا در مراتع از نظر حافظان منابع طبیعی (یافته‌ی تحقیق)

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج، ۸۵ درصد از حافظان منابع طبیعی ریشه‌ی مشکلات مراتع را فقر فرهنگی بهره‌برداران عنوان کردند. آنها بر این باورند که اغلب بهره‌برداران، چوپانانی هستند که پیرامون مرتعداری آگاهی اندکی دارند. دامداران ناآگاه (از آنجائیکه از ارزش گونه‌های گیاهی بی‌اطلاع هستند) بدون اینکه بدانند چه آسیبی به طبیعت وارد می‌کنند اقدام به بوته‌کنی، چرای مفرط و بهره‌برداری مفرط در مراتع می‌کنند (۲۴ و ۳۸). محققان بیان کردند که کم سوادی و نگاه دامداری صرف به منابع پایه، زمینه را برای رقابت در بهره‌برداری غیراصولی مراتع و ضعف مشارکت آماده می‌سازد. نتیجه این وضعیت تهیه و اجرای ناموفق طرح‌های مرتعداری است (۵۶). نتایج فوق با نتایج تحقیق حاضر مطابقت دارد.

۶۶ درصد از جوامع پاسخگو، کمبود بودجه و اعتبارات بخش مدیریتی منابع طبیعی به‌ویژه مراتع را یکی از مشکلات مراتع عنوان کردند. حافظان منابع طبیعی معتقدند حمایت اندک متولیان منابع طبیعی از بهره‌برداران، ریشه در بودجه و اعتبارات اختصاص یافته دارد. در این زمینه نتایج سایر تحقیقات حاکی از وجود رابطه بین تخریب مستمر جنگل‌ها و مراتع و بهره‌برداری ناپایدار از این منابع با میزان اندک تخصیص بودجه اشاره نمودند. آنها عدم تحقق اهداف برنامه‌های حفاظت، اصلاح و احیاء مراتع را با کمبود بودجه و اعتبارات مرتبط دانسته‌اند (۵۵). در تحقیق حاضر حافظان منابع طبیعی عمده مشکلات مراتع را عدم تخصیص و گاهی تخصیص نابهنگام بودجه و اعتبارات عنوان داشتند. به‌عنوان نمونه بهره‌برداران شمال شرق استان گلستان از اقدام دستگاه‌های دولتی در سم‌پاشی برای مقابله با هجوم آفات در مراتع را دیر هنگام عنوان کردند که آن هم بدلیل تخصیص دیرهنگام بودجه است. به‌طوریکه سم‌پاشی مراتع تأثیر چندانی در دفع هجوم ملخ‌ها به مراتع نداشته است. به‌نظر می‌رسد رفع مشکلات اعتباری می‌تواند به میزان زیادی جلوی تخریب مراتع را بگیرد. با رفع مشکلات بودجه و اعتبارات ارائه خدمات حمایتی و ترویجی از قبیل خرید وسائل و امکانات و تجهیز بخش اطفاء حریق، بذرپاشی، کودپاشی و سم پاشی در مراتع و غیره به صورت بهتر قابل ارائه خواهد بود (۳۴). از طرفی حافظان منابع طبیعی، نیاز ادارات به جذب نیروهای بومی جهت حفاظت

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]
[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]

و خرید لوازم و تجهیزات را ضروری دانستند. در گذشته به ازای هر نیروی دستگاه حاکمیتی که بازنشسته می‌شده یک نیرو استخدام می‌شده است ولی اکنون به‌دلیل مشکلات اقتصادی و با هدف کوچک‌سازی دولت مجوز استخدامی به میزان شایسته‌ای صادر نمی‌شود. بنابراین دستگاه‌های مزبور دچار فقر نیروی انسانی شده (۵۲) و به نظر می‌رسد که با بازنشسته شدن نیروهای مجرب خلاء بزرگی در این قسمت ایجاد شده است. یکی دیگر از مشکلاتی که به بودجه و اعتبارات مربوط می‌شود عدم پرداخت به موقع و میزان پائین حقوق و مزایای کارشناسان است. حافظان منابع طبیعی بر این باور هستند که حقوق و مزایای پائین کارشناسان باعث افت روحی نیروها و درنتیجه عدم‌انگیزش و کارآیی لازم و موجب ورود خسارت به منابع طبیعی می‌شود. به‌نظر می‌رسد یکی از مشکلات سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور کمبود نیروی انسانی به‌ویژه در حفظ و حراست از منابع طبیعی باشد. حین بحث و مصاحبه با حافظان منابع طبیعی بارها به این موضوع اشاره شد که منابع طبیعی که خود نیز از زیر مجموعه‌های وزارت جهاد کشاورزی است در سطح کلان از اولویت تخصیص و تأمین منابع اعتباری برخوردار نیست.

بیش از ۴۰ درصد از حافظان منابع طبیعی یکی از دلایل عمده‌ی مشکلات مراتع را مشکلات اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران عنوان کردند. حافظان منابع طبیعی معتقدند سرمایه اجتماعی (اعتماد) پائین بین بهره‌برداران و بین بهره‌برداران با کارشناسان اجرایی (۳۵ و ۴۲) و جمعیت زیاد بهره‌برداران نهایتاً موجب بهره‌برداری غیراصولی، غیرقانونی و فشار مضاعف بر مراتع می‌شود. حافظان منابع طبیعی با توجه به مشاهدات و تجربیاتشان اظهار داشتند بهره‌برداری غیراصولی و غیرقانونی بهره‌برداران از مراتع، برخورد مامورین منابع طبیعی را در برداشته و نهایتا به جریمه و محدود شدنشان منجر می‌شود. محققان معتقدند که جریمه و محدود کردن بهره‌برداران، خشم آنها را برانگیخته و علاوه بر اینکه در حفاظت و بهره‌برداری درست و اصولی مشارکت و همکاری نمی‌نمایند، در بعضی مواقع نیز اقدام به تخریب عمدی مراتع می‌کنند و این مشارکت بهره‌برداران جهت حفاظت عرصه‌های طبیعی را با چالش روبرو می‌نماید (۶۹). از اینرو می‌توان گفت جلب اطمینان مردم، اساس مشارکت و ساختار مدیریتی ایجاد شده است (۵۴).

نتایج تحقیقاتی که در مورد توسعه پایدار منابع طبیعی با مشارکت انجام گرفته است حاکی از آن است که بهره‌برداران بیشترین تمایل و آمادگی خود را برای همکاری با کارگزاران دولتی در زمینه مدیریت جامع توسعه پایدار مراتع در زمینه‌های: معرفی منطقه و ارائه دانش بومی، تعهد به اجرای فعالیت‌های متعهد شده دانسته و بیشترین تمایل و آمادگی خود برای همکاری با سایر مرتعداران به ترتیب در زمینه‌ی: مشورت و کمک فکری، تعهد به اجرای فعالیت‌های متعهد شده، تبادل دانش بومی و کمک نقدی ابراز داشته‌اند. بنابراین بهره‌برداران بیشترین تمایل به مشارکت را در مراحل مسئله‌یابی، اولویت‌بندی مسایل و مشکلات و انتخاب محل اجرای طرح را دارند. بر این اساس پذیرفتن مدیریت مشارکتی به‌عنوان رهیافت عملیاتی غالب در به سرانجام رساندن مدیریت جامع مراتع، ضروری است (۳۷). به‌نظر حافظان منابع طبیعی بدلیل فقر اجتماعی بهره برداران به‌ویژه سرمایه اجتماعی، بهره‌برداری اصولی و مدیریت مشارکتی به خوبی انجام نمی‌شود.

بیش از ۷۰ درصد از حافظان منابع طبیعی مسائل حقوقی و مالکیتی را بسیار پراهمیت عنوان کردند. محققان علت تخریب مراتع چهارمحال و بختیاری را فقدان حس مالکیت عنوان کردند (۴۳). در تحقیق حاضر، حافظان منابع طبیعی اشکالاتی را در نظام مدیریتی اجرایی کشور به‌ویژه مسائل حقوقی بهره‌برداران عنوان کردند. به طوریکه بهره‌برداران بعلت عدم تأمین معیشت و حقوق عرفی از جنگل‌ها و مراتع به صورت اصولی بهره‌برداری نکرده‌اند. همانند کشورهای توسعه یافته اگر در نظر است طرحی در زمینه منابع طبیعی در منطقه‌ای تهیه یا اجرا شود اول می‌بایست به حقوق مردم منطقه، طبیعت نشینان و دامداران اهمیت داده شود. بدلیل اینکه این قشر با طبیعت خود و زندگی در منطقه خو گرفته‌اند، به‌عنوان مثال جهت گرما و سوخت از هیزم استفاده می‌نمایند. بنابراین برای تامین حقوق بهره‌برداران باید چاره‌اندیشی شود و تا زمانیکه درمورد اقتصاد و معیشت

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]

آنها فکری نشود آنها هم سعی دارند به آن طرح‌ها و عملیات اجرایی و درنهایت به منابع طبیعی لطمه بزنند و یا حداقل در حفاظت و حراست از آنها کوشا نبوده و همکاری ننمایند. تا آنجائیکه پیاده کردن برنامه‌های توسعه درصورتیکه برهم زننده معاش مردم و مانعی بر فرآیندهای عمر اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران باشد، با عدم پذیرش آن مواجه خواهد شد (۶۳). همینطور در مورد مالکیت مراتع، هنوز پس از گذشت یک قرن وضعیت آن روشن نشده است و بهره‌بردار با توجه به شیوه‌ی بهره‌برداری، حس مالکیت بر مراتع را ندارد. محققان و دانشمندان حوزه منابع طبیعی عدم احساس مالکیت را دلیل بروز مشکلات عدیده‌ای از جمله عدم مشارکت در طرح‌ها و برنامه‌های سازمان جنگل‌ها و مراتع و عدم سرمایه‌گذاری بهره‌برداران و بخش خصوصی در مراتع می‌دانند (۱، ۱۴، ۴۷ و ۵۶). بنا بر اظهارات حافظان منابع طبیعی، ابهام در حقوق مالکیت بهره‌برداران، بی اعتمادی آنها به کارشناسان و مدیران را در پی داشته است و این مطابق با نتایج تحقیقات سایر محققان است (۲ و ۲۰). آنها نیز بیان داشته‌اند ابهام در حقوق مالکیت بهره‌برداران، عدم حاکمیت مقتدر از سوی متولیان اصلی منابع طبیعی و عدم رعایت قوانین، تسلط استانداران، توان کم مدافعان منابع طبیعی و تصویب قوانین مخرب را در مراتع سبب شده است.

در این تحقیق، با پرسش از کسانیکه در امر حفاظت از منابع طبیعی تلاش می‌کنند سعی شد مشکلات مراتع شناسایی و سهم آنها نسبت به یکدیگر بررسی شود. نتایج نشان داد عوامل انسانی سهم زیادی را در به وجود آمدن مشکلات دارند. نتایج حاکی از آن است که بهره‌برداران، مدیران و کارشناسان از جمله گروه‌های انسانی هستند که به صورت آگاهانه و ناآگاهانه اقداماتی انجام می‌دهند که نتیجه‌ی آن کاهش توان تولیدی مراتع، کاهش درآمد بهره‌برداران و ناموفق بودن اقدامات احیایی و اصلاحی است. بنابراین عمده‌ی مشکلات مراتع، مسائل فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و حقوقی است. بهره‌بردار نمی‌داند اگر تعداد دام را کاهش دهد برایش سود خواهد داشت. بهره‌بردار نمی‌داند اگر در تعامل با یکدیگر در مراتع زندگی کنند و هر کس به حق خود قانع باشد، سود خواهند برد. بهره‌بردار نمی‌تواند با پول اندکی که دارد زندگی بگذراند و در نتیجه بر تعداد دامش می‌افزاید. بهره‌بردار نمی‌تواند بدون حمایت مؤثر دولت کاری از پیش ببرد و درنتیجه به مرتع فشار وارد می‌کند. مدیر و کارشناس نمی‌توانند به طور مؤثر با صدور پروانه چرا، تهیه طرح مرتعداری و حتی واگذاری آن به خود بهره‌بردار، مانع چرای بیش از حد و ورود دام مازاد شوند. زیرا برای معیشت و اقتصاد خانواده چاره‌اندیشی نشده است و طبق قانون آنها نیز متولی آن نیستند. به‌نظر می‌رسد دلیل وجود مشکلات زیاد مراتع در عدم تناسب وظایف محوله به سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور با امکانات، اعتبارات، نیروی انسانی و جایگاه سازمانی در تشکیلات حکومتی است. از طرفی به نظر می‌رسد مکتب فکری در تصمیم‌گیری و ارائه استراتژی بین تصمیم‌گیران درخصوص منابع طبیعی و طرح‌ها و اجرای آنها در گذر زمان همسو نبوده و این مدیریت چندگانه و سلیقه‌ای را باعث شده است. بنابراین مناسب تر است مشکلات به صورت جامع بررسی و استراتژی و برنامه کلان راهبردی در زمینه منابع طبیعی بر مبنای واقعیات تهیه و ارائه طریق شود.

پیشنهاد می‌شود:

- در هریک از اجزاء معرفی شده به‌عنوان مهم‌ترین مشکل، مطالعه و تحقیقی به صورت بنیادی و کاربردی انجام شود.
- روش تحقیق حاضر در سایر استان‌ها اجرا شود و مشکلات عمده شناسایی شود و جمع‌بندی کلی از کشور صورت پذیرد.

سپاس‌گزاری

این مقاله برگرفته از بخشی از رساله دکتری نویسنده مسئول است که با حمایت معاونت پژوهشی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، انجام شده است. همچنین برخود لازم میدانیم از همکاری‌های ارزنده کارشناسان بخش اجرا به‌ویژه جناب آقای مهندس عزت‌اله مرادی سپاس و قدردانی شود.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]

References

1. Abdollah Pour, M., 1994. Why and how it is need to prepare conditions for investment of private sector at the rangelands. The Iranian Congress 1th Range and Rangeland Management, Isfahan, pp. 57-76. (In Persian)
2. Ahmadi, A., 2003. The effect of grazing management on rangeland protection. Iranian Journal of Range and Desert Research, 10(4): 471-489. (In Persian)
3. Alizadeh, A., Bigdeli, M & H. Moeinoddin., 2003. The results of projects inventory in Iran. The Iranian Congress 2th Range and Rangeland Management, pp. 208-229. (In Persian)
4. Amiri Lemar, M., 2012. Socioeconomic factors affecting the degradation of natural resources (Case study: basin 9 0f Shafaroud). International Research Journal of Applied and Basic Sciences. 3(8): 1567-1573.
5. Amiri, F. S.A. & Khatoon Abadi., 2004. Investigation of traditional utilization organs Kohkiloye and Boyerahmad rangelands and its role in rangeland restoration. Forest and Rangeland Journal, 63: 50-55. (In Persian)
6. Amirnejad, H. & H. Rafee., 2009. Investigating economic and social factors affecting participation in performance of range management plans. Journal of Rangeland, 3(3): 710-722. (In Persian)
7. Ansari, N. & A. Samari., 2001. Investigating of participatory and rangeland utilization methods of Dashlibroon rangelands of Gonbad. The 2th Iranian Congress Range and Rangeland Management, pp. 64-72. (In Persian)
8. Ansari, N. & S.J. Seiyed Akhlaghi., 2009. Comparison of the opinion of rangeland user and expert about factors influencing natural resources degradation in Iran. Journal of Rangeland, 3(3): 519- 532.
9. Ansari, N., M. Fayaz & M.H. Ghasemi, 2009. Estimate of Iran-Turanian zone rangelands degradation rate by measuring and suggestion Index. Iranian journal of Range and Desert Reseach, 16(3): 293-304. (In Persian)
10. Arekhi, S., 2001. The analysis of effective factors on rangeland property without participatory at restoration projects (emphasis on Gomishan rangelands, Golestan Province). The 2th Iranian Congress Range and Rangeland Management, pp. 74-89. (In Persian)
11. Arzani, H. & A.A. Mehrabi., 2006. The minimum rangeland area required for pastoralism in Lorestan Province. The 3th Iranian Congress Range and Rangeland Management. (In Persian)
12. Arzani, H., H. Azarnivand., A.A. Mehrabi., A. Nikkhah & L. Fazel Dehkordi, 2007. The minimum rangeland area required for pastoralism in Semnan province. Pajouhesh and Sazandegi, 74:107-113. (In Persian)
13. Asadi, H., 1999. The promotion of optimal utilization Management of natural resources emphasis on sustainable development and environmental protection. Jihad of Rural Development and Agricultural Promotion, 13-17: 224-225. (In Persian)
14. Avatefi Hemmat, M., T. Shamekhi., V. Etemad & M. Farhadi, 2010. Historical analysis of ownership and its effect on style of land management in a village of the northern part of Iran (Case study: Chetan village). Journal of Forest and Wood Products (JFWP), Iranian Journal of Natural Resources, 62(4): 397-416 416. (In Persian)
15. Azarnivand, H., 2011. Planning for the decreasing of drought effects on rangelands. The national congress of sustainable rangeland management. Agricultural Sciences section of Sciences Farhangestan, 21 October, 5p. (In Persian)
16. Azkia, M., 2001. The economic and social investigating of utilization systems as rangeland management plans and traditional in east Azarbaijan and Kordestan. The 2th Iranian Congress Range and Rangeland Management, 32p. (In Persian)
17. Azkia, M. & S.A. Firoozabadi, 2004. The role of social capital in creation of rural production association: a case study of Karkheh Dam Watershed. Iranian Sociological Journal, 4: 49-72. (In Persian)
18. Badripour, H., 2009. The role of people in rangeland. The 4th National Conference of Range and Range Management in Iran, Karaj, 414 p. (In Persian)
19. Barani, H., 2004. Review and analysis herder properties in title of management range unit, magazine of jungle and range, 63: 8-11.
20. Basiri, M., 2011. Sustainable rangeland management. The national congress of sustainable rangeland management. Agricultural Sciences section of Sciences Farhangestan, 4 p. (In Persian)
21. Bazhian, Gh.R., 2007. Nomadic rangeland management in past and present in a review: changes, challenges and solutions. Iranian Journal of Range and Desert Research, 14(4): 524-538. (In Persian)
22. Behbahani, M. & B. Ghasemi., 1995. Social participatory methods in watershed management. Jihad, 12-19: 177-176. (In Persian)
23. Behmanesh, B., H. Barani., M. Ownegh., M. Mohammad-Esmaeili & A. Abedi-Sarvestani, 2013. Investigating biophysical indicators of land degradation: interpreting two points of view of rangeland ecological specialists and pastoralists. Journal of Soil Management and Sustainable Production, 3(1): 95-112. (In Persian)
24. Derakhshan, H., 1994. The role of promotion and education at the utilization of rangeland projects. The 1th Iranian Congress Range and Rangeland Management, pp. 127-138. (In Persian)
25. Ebrahimpour, M. 2001. The effective human factors on the forest and rangeland degradation emphasis on Zagros region. Jihad, 19: 234-235.
26. Eskandari, N., A. Alizadeh & F. Mahdavi, 2008. Rangeland Management Policies in Iran. Forests and Rangeland Management organization press. 196 p. (In Persian)

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]

27. Farvar, M.T., 2005. The Qashqai: Namadic Pastoral Livelihoods. Against all Odds. Sharing, Learning by Doing in Co- Management, IUCN.
28. Fayaz, M., A. Ehsani., H.A. Shirmardi & S. Zare Kia, 2011. The rangelands as efficiency toll for sustainable rangeland management of Iran. The national congress of sustainable rangeland management. Agricultural Sciences section of Sciences Farhangestan, 17p. (In Persian)
29. Ggeitury, M., N. Ansari., A. Sanadgool & M. Heshmati, 2007. The effective factors of destruction in Kermanshah rangelands. Iranian Journal of Range and Desert Research, 13(4): 314-323. (In Persian)
30. Ghaffari Tooran, D., 1996. The comparing of educational needs of migrating Kord nomadic and semi-migrating Turkmen at Sad watershed, East Mazandaran. 1th congress of natural resources promotion, livestock and aquatic Section, promotion and participatory bureau of Jihade Sazandegi, pp. 63-64. (In Persian)
31. Haji Mohammad Ebrahim Zanjani, M., H. Arzani., M.Farahpour., S.A. Javadi., E. Zandi Esfahan & R.M Bihamta, 2013. Effect of management and rangeland's area on vegetative characteristics (case study: Taleghan watershed). Journal of Biodiversity and Environmental Sciences (JBES), 3(7): 1-12.
32. Hasanzadeh, V., 2001. The study of traditional utilization methods of Sar'aliabad rangelands in Golestan Province. Ms.C. Thesis of Rangeland Management. Technical bureau, Forests, Rangelands and Watersheds Institution, 2:45-46. (In Persian)
33. Hesampour, H., 2006. Rangeland management at the last and now. The 3th Iranian Congress Range and Rangeland Management. (In Persian)
34. Heydari, Q., H. Barani., S.M. Aghili., J. Ghorbani & M.R. Mahboobi, 2011. The relationship between the support services and extension and participation of ranchers in rangeland restoration (Case study: Baladeh rangelands, north of Iran). Journal of Water and Soil Conservation, 17(4): 47-66. (In Persian)
35. Heydari, Q.A., H. Barani., S.M. Aghili., J. Ghorbani., M.R. Mahboobi & Q.R. Khoshphar, 2009. The role of social capital on the participation of ranchers in accomplishing of range management plans according ranchers view, (Case study: Baladeh rangeland in northern Iran). Journal of Rangeland, 3(9): 121-137. (In Persian)
36. Hosseini Araghi, H., 2011. Challenges and solutions for sustainable development rangeland of Iran. The national congress of sustainable rangeland management. Agricultural Sciences section of Sciences Farhangestan. (In Persian)
37. Hosseini Nia, Gh.H., 2005. Scientific cooperative in Iran. www.roostanet.ir. (In Persian)
38. Jalali, M. & A. Karami., 2006. Determination of effective factors on utilization participation at the rangeland management cooperatives of Kordestan. Research and Sazanadegi, 19(1): 1-35. (In Persian)
39. Jamshidi, A.R. & A.M. Amini., 2013. Evaluation of factors affecting on natural resource degradation from the viewpoint of experts management of natural resources in Ilam province. Journal of Conservation and Utilization of Natural Resources, 1(4): 91-105. (In Persian)
40. Javaheri, N., H. Barani., S.M. Aghili & S. Gh.Khajeh, 2010. Investigation of variation trend of qualitative degradation at the recent decade 2008-2009 (Case study: Gonbad city).1th National Congress of Natural Resources Researches of Iran, Kordestan Natural Resources University, Sanandaj, 155p. (In Persian)
41. Khalighi, M.M., H. Azarnivand., A.A. Mehrabi & T. Shamekhi, 2011. The effect of mismanagement in destruction and illegal plowing of rangelands. Journal of Rangeland, 5(1): 91-108.
42. Khalighi, N., 2004. A study of the effect of socio-economic factors on farmers participation in rangeland management projects (North of Golestan projects). Journal of Agricultural Sciences and Natural Resources Journal, 11(1): 181-191. (In Persian)
43. Khorshidi, M & N. Ansari., 2003. The identification of tribes and villagers' awareness of the degradation of natural resources and its agents in the villages Bazoft, Chahar Mahal and Bakhtiari, survey. Journal of Range and Desert in Iran, 10(1): 95-109.
44. Landuse planning of Golestan Province., 2011. First and second sections. Natural Resources and Watershed Management Office of Golestan Province, 519 p. (In Persian)
45. Mahmoudi, J. & S.H. Hakimpour., 2012. Investigation of role of effective economic-social factors on social participatory (case study: 15-39 years old utilizers in Noor city). Sociological Journal of Juvenile Studies, 2(5): 129-148. (In Persian)
46. Malek mohammadi, A., 1995. A research on participatory indicators of participatory in natural resources management. Forest and Rangeland Journal, 29: 24-33. (In Persian)
47. Mardookhi, B., 2010. Man lecturer: Natural Resources and environment in view of political-economic sustainable development. The 1th National Congress of Natural Resources Researches of Iran. Kordestan, pp. 13-23. (In Persian)
48. Matin, N., 1998. Theories of participation and its necessaries. Jihad: 214-215: 47-48. (In Persian)
49. Mehrabi, A.A., 1990. Nomadic settlement and rangeland problem. The seminar of strategy of nomadic development, Shiraz. (In Persian)
50. Mehrabi, A.A., 2011. The basic issues of sustainable rangeland management in Iran. The national congress of sustainable rangeland management. Agricultural Sciences section of Sciences Farhangestan. (In Persian)

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]

51. Mirdamadi, S. M. & F. Salehi., 2004. Investigation of role of nongovernmental institutions on forest and rangelands maintain and restoration of Mazandaran province. Forest and Rangeland Journal, 65: 56-63. (In Persian)
52. Mirzaalian, N., 2001. Selecting the optimal method of rangeland utilization in rangelands of Semnan province. The 2th Iranian Congress Range and Rangeland Management, 32p. (In Persian)
53. Moeenoddin, H., 1993. Reviewing on rangeland management of Iran. Journal of Forest and Rangeland. 17: 38-43. (In Persian)
54. Moghim, H., 2007. Research projects on participatory of wathershed management and present problems. Forest and Rangeland Journal, 75: 41-44. (In Persian)
55. Mohammadi Kangarani, H., T. Shamekhi & K. Ashtarian, 2011. Investigation of the effects of formal and informal lobbying of organizations on budget allocation, study of natural resources field in 4th development plan of Kohgiloye and Boyerahmad Province Iranian Journal of Forest, 2(4): 331-343. (In Persian)
56. Moosavi, S. M., 2003. Dimensions, complexity and strategies of rural rangeland management in Iran. Forest and Rangeland Journal, 60: 6-9. (In Persian)
57. Nammjooyan, Z. & Sh. Mohammad Khan., 2011. The criteria of rangelands sustainable development. The national congress of sustainable rangeland management. Agricultural Sciences section of Sciences Farhangestan, 11p. (In Persian)
58. Noroozy, A. & S.H. Malek mohammadi., 2007. Problems of research and promotion relation and possible relational strategies. Agricultural Economic and Development, 58(2): 399-413. (In Persian)
59. Rahimi sore, S. & H. Sadeghi., 2005. Analysis of effective factors on production efficiency of transferred rangeland management (privatization of rangeland), case study: Khorasan, Yazzd and West Azarbayjan. Agriculture economic and development, pp. 31-52. (In Persian)
60. Roudgarmi, P., N. Anssari & E. Farahani., 2011. Determining effective socio-economic factors on degradation of Natural Resources in Tehran province. Iranian Journal of Range and Desert Research, 42: 151-172. (In Persian)
61. Rouhi, F., H. Irannejad., G.A. Heydari & J. Ghorbani, 2010. The role of social factors on ranchers participation in range management plans (Case study: Rangeland of Ghaemshahr). Journal of Rangeland, 4(15): 474-483. (In Persian)
62. Sadi, H., 1993. Participatory fields in natural resources sustainable development. Forest and Rangeland Journal, 33: 6-14. (In Persian)
63. Setayesh, N., 1997. Natural resources and sustainable development in economic and social studies, Forest and Rangeland Journal, 37: 62-64. (In Persian)
64. Shah Hosseini, A. R., 2002. Indigenous knowledge of nomadic of Semnan Province at rangeland utilization and conservation. Iranian Journal of Range and Desert Researches. 9(1(9)): 25.
65. Shahbazi, A., 2011. Educational and promotional management at the sustainable utilization of rangelands. The national congress of sustainable rangeland management. Agricultural Sciences section of Sciences Farhangestan, 22p. (In Persian)
66. Shahraki, M.R. & H. Barani., 2012. Examining factors on destruction of Golestan province rangelands. Journal of Conservation and Utilization of Natural Resources, 1(3): 59-78.
67. Shahvali, V. & G. Zhyan., 2001. Introduction on understanding of rangeland management indigenous knowledge at nomadic of Fars province. The Iranian Congress 3th Range and Rangeland Management. (In Persian)
68. Shamekhi, T. & S.M. Mirmohammadi., 2012. Forests and rangelands challenges of Iran and suggestions. Strategic researches center, Economic researches, Strategic reports. 150, 31p. (In Persian)
69. Sharifinia, Z. & M. Mahdavi Hajilooee., 2011. The role of rural social and economical poverty on environmental degradation (case study: certified rangeland of Shoorrood, Zabol city). Human Geographical Researches, 76: 67-84. (In Persian)
70. Soleimani, M., 1996. The overview of forest and rangelands conditions and their degradation causes in Kohgilouyeh va Boyer-Ahmad Province. Research center of Iran, 119p. (In Persian)
71. Zohdi, M., A. Khalili., A.A. Nemat pour., H. Masoodi & P. Shafiee, 2004. Investigation of The role of Islamic Councils at rural rangeland management (case study: Damavand city). The 3th Iranian Congress Iranian congress of range and rangeland management. (In Persian)

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1396.11.1.3.0]